

László Melinda

Örök folyam

Hagyomány és átváltozás

Jávai wayang bábok és Gaál József kortárs alkotásai

Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2013. november 22 – 2014. augusztus 31.

A cím rendkívül találóan és tömören jellemzi a két világot, s talán a legérzékletesebben fejezi ki a találkozási pontot. A wayangnak több változata is létezik, melyekből ízelítőt ad a tárlat. A legismertebb az árnyjáték (*wayang kulit*), de létezik körplasztikus fabábokkal (*wayang golek*), valamint az átmenetet képező síkdombormű figurákkal vagy emberek által előadott változata is. A két egység nem különítve jelenik meg a termekben, ezzel is jelezve a rokonságot, ily módon a közös kiállítás egy intenzív találkozás lehetőségét teremti meg.

GAÁL JÓZSEF felteszi a kérdést: mit jelentenek a mai ember számára az ősi kultúra „tárgyai”, miben rejlik a kisugárzásuk? Örök kérdés, hogy megtalálhatjuk-e a valódi jelentésüket, az azonban bizonyos, hogy csakis emocionális fogékonyság által közelíthetjük meg a lényegét. A valódi mű metafizikai töltettel rendelkezik, s a jelentés valójában maga a forma, mert a kisugárzás a megformálásból fakad. Gaál ezt úgy magyarázza, hogy a nyugtalanságot, belső feszültséget okozó érzés, a motiváció, a lényeg diktálja a formát, s az alkotót a keresés hevülete addig fűti, míg az karaktert nem kap. *Az archaikus művészet eredendően szimbolikus; szakralitásának lényege, hogy az esztétikai stílus egyben maga a morális tartalom* – hangsúlyozza Gaál József,¹ s az igazi értéket, a valódi tudást a személyesben, a zabolátlan kiáradásban, a torzítás túlzó, de kiemelő igazságában véli felfedezni. Egyre inkább az individuum felé fordul, egyre mohóbban vallatja

a szubjektum mélyét, s keresi a személyesben, az egyéni erejében a feloldást. Távoll marad a leképző mimézis sematizáló, homogénizáló, üres esztétikumától. Az *Együgyűek*-sorozat kapcsán született 2008-as kéziratában így vall minderről: *Az esendőségben meglátni a szépséget, a különösből, az egyediben megtalálni az esztétikumot, számomra ez több a konvencionális szépség idézgetésénél, amely épp az általánosító tökéletesség felszínessége által csak formális lehet. A kiküzdött szépségben feszültség van és morális többlet. Ez az intuíció és a „szépség” különleges kapcsolata. A szigorú szabályok, melyekbe két kézzel kapaszkodunk, „önvédelemből” születnek. A biztonságot nyújtó megszokottól eltérő, a groteszk elutasításában nem más jut érvényre, mint az ismerlentől való félelem, mely a művészetre vonatkoztatva is tapasztalható.*

Gaál felveti a művészet meghatározásának és szerepének, a mű létének és jelentés tartalmának problémáját, s a múzeumi műtárgy mibenlétét is. A kérdésre utalva saját munkáit is vitrinbe helyezi, mellyel újabb megvilágításba kerül minden. Az ősi hindu eposzokon, a Mahábháratán és a Rámájánán alapuló árny- és bábjáték, a wayang és Gaál József jellegzetes, individuális művészetének gondolati rokonsága abban áll, hogy az emberről ad képet; rámutat az alapvető létkérdésekre, az ember lelkében munkáló erőkre, a konfliktusokra, egyúttal magába foglalva a hagyomány és a modern kori átalakulás problémáját. Az ősi kultúrák emberét ugyanazok az alapérzések jellemezték, melyek a ma emberében is megvannak, ezáltal tudunk kapcsolódni a régi emlékekhez, alkotásokhoz. Gaál úgy vallja: *Hinnünk kell, hogy a sokféleségben benne rejlik a középpont. A művészetben rejlik mitikus világfelfogás a változókéony jelenségek mögött sejteti az állandót.*² A kultúrák találkozása, ötvöződése, valamint a modern civilizáció általi átalakulás során olyan elegy jön létre, melyben az egymásra hatás *ellentmondásokkal teli eklektikus állapot.*³ E dinamikában az *állandó* újabb és újabb formában való megjelenése jut érvényre. Ahogyan Gaál megfogalmazza: *Jáva élő hagyománya, a wayang több a színházi előadásnál; életfilozófia, mely a hétköznapokat átítatva irányítja az érzéseket, cselekedeteket,*⁴ s a lét, mint az örök változás folyamata fejeződik ki benne. A wayang is folytonos átalakuláson megy keresztül, hiszen a mitikus tudat, a hagyomány és a modern társadalom együttélése szükségesszerű, ám közösségformáló ereje változatlan. A bábmeister, a *dalang* mozgatója és szólaltatja meg a karaktereknek megfelelően különböző hangnemben és beszédstílusban a bábokat; ő az, aki az egészet irányítja, átlátja, összefogja, s e minőségében, mint Gaál látja, a kortárs művész példaképe is lehetne. A wayang ereje „a folyamatos megújulásra való képességben rejlik, amit a közönséggel való állandó »párbeszéd« tart fenn. Hiszen nem csak a régi idők hagyományát közvetíti, hanem folyamatosan reagál az épp aktuális eseményekre, problémákra is. A wayang minden egyes szereplője komplex karakter, emberi jellemek és élettörténetek vizuális kódja” – összegzi a tárlatot kísérő kiadvány tanulmányában Brittig Vera, a kiállítás kurátora, s kiemeli, hogy „a ma eseményeire leghatározottabban a bohócok reagálnak, ők veszik fel az új szokásokat, divatokat, gyakran ők figyelmeztetnek az új keletű veszélyekre”.

1 Gaál József: *Hagyomány és átváltozás*. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2013

2 Gaál József: *Ars poetica*, 2004

3 Gaál József: *Hagyomány és átváltozás*. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2013

4 Ua.

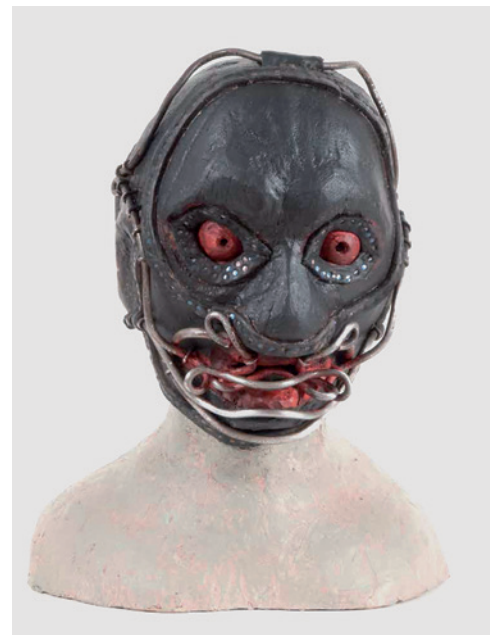
GAÁLJÓZSEF
Medúza, 2013, festett fa, bőr, fém

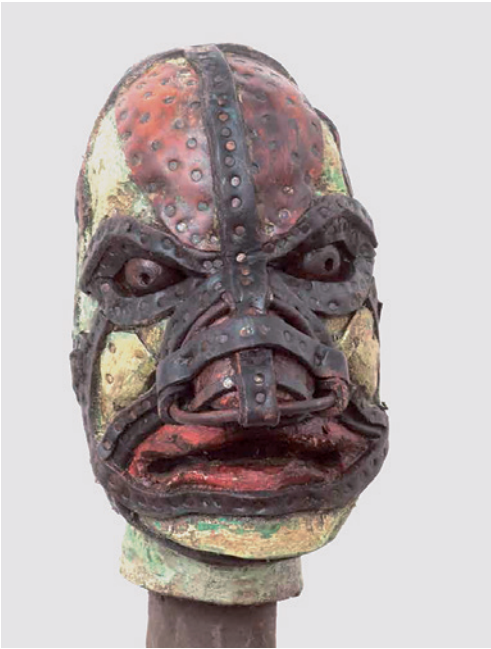

GAÁLJÓZSEF
Harcos, 2013, festett fa, bőr, fém

GAÁLJÓZSEF
Bánatos démon, 2013, festett fa, bőr, fém

GAÁLJÓZSEF
Kígyófejű, 2013, festett fa, bőr, fém

GAÁLJÓZSEF
Kobold, 2013, festett fa, bőr, fém

GAÁLJÓZSEF
Paprika Jancsi, 2013, festett fa, bőr, fém

A szellemi inspirációt jelentő *wayang* kapcsán Gaál József bűsztöket, maszkokat és bábokat készített; olyan szubjektív párbeszédre törekedett, mely nem formai átvételen alapszik, hanem a tartalomhoz való visszatérésként fogható fel. Hagyományörzése tehát nem formai – bár a természetes anyagok használata és a manualitás fontossága a kezdetektől jellemzi a munkáit –, hanem a belső tartalmak felé történő alászállásban van archaikum, s attitűdjében valamiféle szintézis teremtésének reménye érzékelhető. Az újabb alkotásokban Gaál korábbi munkái is megidéződnek; ötvöződve, átalakulva újabb jelentéssel gazdagodnak. Művészete folytonos változásban van – akárcsak a *wayang* –, spirálszerűen tér vissza egy-egy motívumhoz, így a megformálásbeli eltérésben a tartalom finom módosulása fejeződik ki, a művek új kontextusba kerülnek, s újabb minőségek keletkezése tapasztalható. Nem ismeretlen tehát a bohóc alakja, a szín-szimbolika, a különböző rátétek, valamint a maszk, az álarc, a persona fogalma általi gondolatátársítás. Itt megjegyzendő, hogy a maszk átlényegülést jelent, a belső világ kitüremkedése, s a determináltság kifejezője, míg az álarc a felszín, ily módon a megtévesztés eszköze. A *persona* a görög színházban a szereplők maszkját jelentette, majd Jung azokra a szerepekre vonatkoztatja, melyekbe belekényszerülünk, illetve amelyeket felveszünk, s ezeket a különböző szerepeinket cserélgetjük.

A Gaálnál is kitüntetett szerepű bohóc-alak éles szemmel reflektál a világra, szabadon beszél, sokszor kegyetlen őszinteséggel, leleplező gúnnyal mondja ki az igazságot. Egyszerre nevetséges és bölcs, s van benne valami fájdalmas tragikum, mely a mélységek megélésének katarziséból fakad, amiről Gaál József így ír: *A katarzisz valójában belátás, ráébredés korlátainkra is, megdöbbenés, ami a létezés alapjaira irányítja a figyelmet.*⁵ Arlequin nem kötelezi el magát semminek, nem hódol meg senkinek, s ritka szabadsága a lét valódi formája, ami kontrollálhatatlanságában, a sémákba nem illeszkedő kívülálló mivoltában félelmet és sanda irigységet szül. Gaál elképzelése szerint a démon*, a sámán és a bohóc a beavatott ember lépcsőfokai; a kísértő, a különc, a kételkedő, a gúnyolódó, a nagyotmondó, a színlelő lelki aspektusai. A bohóc fokozatosan vált a mai csetlő-botló együgyűvé, fejt ki Gaál, s már csak *circuszi porondra kilökött, nevetséges figura, sarlatánként a társadalmi valóság színpadán ténykedik, rituális maszkjaira színlelő álarcot helyezve. A belső démoni Bohóc-sámán megfékezéséhez szükséges a szájkosár, mert belső kimeránkat** vizsgálgatva lelki protéziseink egymásra applikálva megszelídítik a nyers ösztönöket.⁶

5 Gaál József: *Ars poetica*, 2004

6 Gaál József: *Hagyomány és átváltozás*. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2013

Erdei emberek (Buta), festett fa, textil, 19. század
Zboray Ernő gyűjteményéből

* Az eredetileg istent jelentő démon a görög mitológiában isten és ember között áll. Képes a tudat befolyásolására, s igéző erejében jó és rossz szándék egyaránt testet ölthet.

** A kiméra összetett lény (oroszlán-kecske-kígyó) a görög mitológiában. Az emberre vonatkoztatva a jellemvonások összességéből felépülő személyiség harmóniáját mintázza, és ha valamelyik tulajdonság eluralkodik, az egyensúly felbomlik. A biológiában genetikai mozaikot jelent, vagy látszólag inkompatibilis részekből álló összetételt.

Antigravitációs torna

Barabás Zsófi: *Városi szövetten*

Faur Zsófi Galéria, Budapest
2014. február 26 – március 21.

A gúzsba kötöttség, a tehetetlenség érzését keltő és az érzelmek megzabolázásának kifejezőjeként megjelenő bőrszjak régi elemei Gaál szobrászatának. Amikor a hámok, kötőfékek, zablák eluralkodnak, ily módon a gátló, szorító, kényszerhelyzetet teremtő jelleg felerősödik, egyre dominánsabbá válik. A váltás ekkor következik be, s a misztikum eltűnik, mert az alkotó által teremtett lények elvesztik az átlénygülés lehetőségét. A már jól ismert *Macula* (1995–98), *Imagio* (2001), *Marszüasz* (2002), *Bello Brutto* (2007) és *Herma* (2007) sorozat létállapotok leképződéseként azonosítható bőrfelületeihez képest látványos változást mutatnak a *Phantasma* (2011) és a *Transhuman Fetish* (2012) büsztjei, melyekhez tartalmi szempontból kötődnek a 80-as években készült *Prothesis*-sorozat ceruzarajjai. Az utóbbi néhány évben fém rátétek, protézisek rétegei hálózák be a büsztöket – mint a mostani műveken is tapasztalható –, mely által Gaál József a modern ember lelkében és életében végbemenő változásokra reflektál – hasonlóan a *wayang*hoz. Protézismetaforája szerint az implantátum jelentéskörét a *folymatosan keletkező kulturális vákuum kitöltésére tett törekvése is vonatkozathatjuk?* A vizuális hatás az elsőre össze nem illő elemek kombinációjából adódik; olyan utalások ezek, melyek az alkotó szándéka szerint új jelentést hordozva katalizátorként szólítják meg az embert. A *Phantasma*-fejek és a *Transhuman Fetish*-sorozat darabjai esetében a fizikai pótlások mintájára beépülő lelki pótlékokról van szó, melyek a különböző képzetek egymást fedő protézisrétegei által kötöttségek alattomos rabságban tartják az embert, illetve a fetiszizált technikai protéziseinek hálójába gabalyodó emberre mutatnak rá, melyek átszövik, áthatják, s eluralkodva teljesen elborítják. A kiborgszerű lények a nyers kivitelezés ellenére mégis együttérzést váltanak ki. A protézishalmozásban Gaál kijózanító szándékkal tesz kísérletet a vészjósló tendenciával való szembesítésre, mely szerint az azonnali kielégülést és szenciációt hajhászó, kiüresedő és uniformizálódó társadalom a *virtuális véráram* káprázatában csak hiszi, hogy valóban *jelen van*. A közösség idézőjelbe kerül, a valódi kapcsolatok felértékelődnek. A mai ember *kilépett a mitikus világból, nem hiszi, és nem érzi, hogy cselekedeteiben őskonfliktusok ismétlődnek* – véli Gaál.⁸ Felvetődik a kérdés: ha a metakommunikációs képesség elcsökevényesedik, hogyan is értheti meg, hogyan is tud kapcsolódni a ma embere a számára megfoghatatlan világgal, a *wayanggal*?

A mostani büsztöket nem borítják el a fém rátétek, protézisek, hanem lebegnek előtte, mint egy álarc, melyet kezdenek ledobni. A valódi arcot megmutató bábok egyes karakterek tisztán realizált kifejeződései, azok hangsúlyos tipizálásai, mint a *Sápadt bohóc*, a *Kigyófejű*, a *Démon*, a *Méregzsák* vagy a *Paprika Jancsi* című műve esetében. Majd ott vannak a maszkok: az *Öntelt*, a *Kaján*, a *Kobold* és a *Nevető Orcus*, melyben élet és halál, komikum és tragikum összefonódik, s az *alvilági démon és az elhárító védőszellem a nevető halál-maszkban egyesülhet*.⁹ A bábok és maszkok a büsztökben *találkoznak*, s a személyiség felépülésére rímelnék, mint a *Medúza*, a *Bánatos démon*, a *Ripacs* vagy a *Harcos alakja*. A korábbi büszt-sorozat üres szemgödreinek Gaál most suggesztív tekintet ad, s az alakok tágra nyitott szemmel, intenzíven figyelnek – sokszor befelé. Az ember soha nincs „készen”, építkezés-rombolás dinamikája csiszolja, s minden a *jelenlét* minőségén múlik. Alkotásaiban a vállalt esendőség is benne rejlik, és e fájdalmas őszinteség markánsan megjelenő igazságából fakad alkotáseinak kisugárzása, ereje. A belső konfliktusok valódi természetének megértésére tett kísérletben és a belső tendenciával való szembenézésben ott van az elfogadás reménye és az elengedés momentuma, mely által az ember valamiféle bölcsesség felé tapogatózva „megragadja” az igazi értéket. A kérdés csupán az: képes-e valójában az ember átlépni önmagán, rögzüléseinek, saját korlátain? Újból és újból meg kell küzdeni a disszonancia, a kételkedés, a tehetetlenség árnyaival, mely talán hiábavaló próbálkozás, ám mégis kényszerű. A *wayang*-előadások szellemiségéhez kapcsolódik Gaál József egy ideje, korábbi kiállításai, a *Vetett árnyak* embernagyságú rizspapírra készült kalligráfia-sorozata is. Gaál József egy végtelenített animációval teszi teljessé a kiállítást, mely sokoldalúságának újabb bizonyítéka. A saját figuráiból megalkotott metafora-láncolat folyamatos metamorfózis, melyben szintén utal a *wayangra*. Az árnyalakok sziluettjeiben felidéződnek korábbi tusrajzai, mint a *Pillanat jelzései* (1999) Michaux tiszteletére készített kalligráfia-sorozata, valamint a Weöres Sándor *Holdaskönyvét* (2004) és Henri Michaux *Eredetmesék* (2007) című kötetét kísérő ecsetrajzai. Henri Michaux intuícióval felfejthető asszociatív jellegű ábrái is eszünkbe juthat a képfolyam révén, s ahogyan Gaál írja Michaux-tanulmányában: *az érzelmek hullámzását közös jellel redukálja. Formátlan útja egyszerre a szubjektum diádala és a mitikus világfelfogás visszahódítása*.¹⁰ És ezzel körbeértünk...

BARABÁS ZSÓFI *Városi szövetten* című kiállítása az absztrakt festészet alternatív útjait próbálja kidolgozni, túl a pusztán dekoratív, illetve az expresszív pszichogram vizuális retorikáin. A kísérlet lényege az organikus és nem-organikus formák közti határvidék „feltérképezése”, miközben a kartográfiai kontextust szó szerint kell érteni, hiszen a létrehozott képek topográfiai és urbanisztikai vonatkozásokkal is rendelkeznek. Vagyis a hermetikus absztrakció helyett egy az életvilágbeli formákat újrarendező képnyelvről van szó, melynek releváns mondanivalója van a (poszt)modern és (poszt)urbánus ember életkörülményeiről, illetve arról a módról, ahogy ez a létező helyet keres önmagának természeti és épített tér keresettségében.

A szerves és szervetlen mintázatok festészeti egybeformálása kapcsán a legközelebbi vonatkozási pont Kállai Ernő bioromantika-elmélete, ugyanakkor Barabás esetében inkább távoli rokonságról és/vagy (a)szimetriáról van szó. Kállai bioromantikus szürrealizmusa az autonóm absztrakt művészetet a természet törvényszerűségeivel összhangban próbálta megalapozni, miszerint az „élet egyetemes árama” mértani vagy szervi jellegű „elemi formákat” hoz létre, melyek az emberi és tárgyi világ egészét átszövik. A művészet feladata ebben a kontextusban az elemi formák felmutatása lenne, melyek a látvány esetlegességét konfrontálják az egyetemes élet „mélységi igazságával”. Ez a koncepció egyszerre táplálkozik egyfajta modernista idealizmusból, illetve a természettudományos és művészeti „valóság” kölcsönös legitimációjának pozitívista optimizmusából. Barabás festészetében tagadhatatlanul megjelennek különböző biomorfikus alakzatok, ugyanakkor az organikus és geometrikus kölcsönviszonya – kölcsönös „bebeleződésük” (Mészáros Zsolt) – már egy szkeptikusabb paradigma alapján értelmeződik, hiszen nem valamiféle művészetén kívüli ideológia legitimálja a formák váltógazdálkodását, hanem a képek által feltárt esztétikai „világszerűség”. Itt válik fontossá az építészeti kontextus, vagyis a festmények és vegyes technikájú művek azon jellegzetessége, hogy az architektonikus elemek beiktatása

BARABÁS ZSÓFI
ECB, 2013, akril-vászon, 100×150 cm © Fotó: Sulyok Miklós

7 Ua.

8 Gaál József: *Marszüasz*, Arcus Kiadó, 2005

9 Gaál József: *Hagyomány és átváltás*. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2013

10 Gaál József: *Michaux*, Balkon 1999/5.